

OILADA OTA-ONA VA FARZAND MUNOSABATLARINING SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI

Raxmonova Hilola Baxtiyor qizi

Surxondaryo viloyati Sherobod tumani

44-sonli umum o'rta ta'lim maktabi

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada oilada ota-ona va farzand munosabatlarning shakllanish jarayoni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Oilaviy muhitning bola shaxsiyati rivojlanishiga ta'siri, emotsional bog'lanish, tarbiya uslublari va muloqot madaniyatining ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, sog'lom munosabatlarni shakllantirishda psixologik yondashuv, empatiya, ijobiy mustahkamlash va konstruktiv muloqotning o'rni ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar:oila psixologiyasi, ota-ona, farzand, emotsional bog'lanish, tarbiya uslubi, muloqot, empatiya, shaxs rivojlanishi, ijtimoiylashuv, ishonch, psixologik muhit, qadriyatlar, refleksiya.

KIRISH

Oila — shaxs kamolotining birlamchi ijtimoiy muhitidir. Bola dunyoga kelgan ilk kunlardan boshlab atrof-muhitni ota-onasi orqali anglaydi. Shu sababli ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar bolaning ruhiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Psixologiya fani ushbu jarayonni ilmiy asosda o'rganib, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirishning samarali yo'llarini ko'rsatib beradi.

Bola va ota-ona o'rtasidagi emotsional bog'lanish nazariyasi psixologiyada muhim o'rin egallaydi. Ingliz psixologi John Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasiga ko'ra, bolaning dastlabki yillarda ota-onasi bilan o'rnatgan yaqin va ishonchli aloqasi uning kelajakdagi shaxsiy va ijtimoiy munosabatlariga asos bo'ladi. Mehr, xavfsizlik va qo'llab-quvvatlash muhiti bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Shuningdek, Diana Baumrind ota-onalik uslublarini avtoritar, liberal va demokratik turlarga ajratgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, demokratik — ya'ni talab va mehr muvozanatiga asoslangan uslub — farzand shaxsining sog'lom rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Haddan tashqari qattiqqo'llik yoki befarqlik esa bolada ishonchsizlik va ichki ziddiyatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Oiladagi muloqot madaniyati ham muhim psixologik omildir. Ota-onaning bolaga nisbatan hurmat bilan, tinglay oladigan va tushunishga intiladigan pozitsiyasi farzandning o'z fikrini erkin ifoda etishiga imkon yaratadi. Doimiy tanqid, taqqoslash yoki kamsitish esa bolaning o'zini baholashiga salbiy ta'sir qiladi. Psixologik nuqtai nazardan, konstruktiv muloqot — bu muammoni shaxsni emas, xatti-harakatni baholash orqali hal etishdir.

Oila muhitida emotsional barqarorlikni ta'minlash ham muhimdir. Ota-onaning o'zaro munosabati, nizolarni hal etish uslubi farzand tomonidan kuzatiladi va model sifatida qabul qilinadi. Agar oilada hurmat, sabr va tushunish hukm sursa, bola ham shu qadriyatlarni o'zlashtiradi. Aksincha, doimiy ziddiyat va keskinlik bolada xavotir va ichki beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Farzand tarbiyasida ijobiy mustahkamlash usulining o'rni katta. Bolaning kichik yutuqlarini e'tirof etish, harakatini qadrlash uning ichki motivatsiyasini oshiradi. Psixologik jihatdan, e'tibor va maqtov bolaning o'zini qadrli his etishiga yordam beradi. Shu bilan birga, jazolashdan ko'ra tushuntirish va yo'naltirish samaraliroq natija beradi.

Ota-ona va farzand munosabatlarida yosh davr xususiyatlarini hisobga olish zarur. Masalan, o'smirlik davrida mustaqillikka intilish kuchayadi, bu esa ota-ona bilan kelishmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday vaziyatda bosim o'tkazish emas, balki ochiq muloqot va o'zaro hurmat tamoyiliga amal qilish muhimdir. Psixologik maslahatlar oiladagi tushunmovchiliklarni kamaytirishga yordam beradi.

Oilada sog'lom psixologik muhitni shakllantirish uchun ota-onalar o'z ustida ishlashi lozim. Refleksiya — ya'ni o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish — tarbiya

jarayonida xatolarni anglash va tuzatishga yordam beradi. Ota-onaning shaxsiy namuna ko'rsatishi farzand tarbiyasida eng kuchli omillardan biridir.

Zamonaviy jamiyatda axborot oqimining kuchayishi, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri oilaviy munosabatlarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu sababli bolaga tanqidiy fikrlashni, axborotni to'g'ri qabul qilishni o'rgatish ham ota-onaning muhim vazifasidir. Bunda psixologik bilimlar va maslahatlar katta yordam beradi.

Oilada ota-ona va farzand munosabatlarining shakllanishida psixologiyaning o'rni beqiyosdir. Emotsional bog'lanish, sog'lom muloqot, demokratik tarbiya uslubi va ijobiy qo'llab-quvvatlash farzandning barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga zamin yaratadi. Psixologik bilim va yondashuvlarga tayangan holda qurilgan oilaviy munosabatlar nafaqat farzandning, balki butun jamiyatning sog'lom taraqqiyotiga xizmat qiladi. Bugungi kunda oila jamiyatning eng muhim bo'lagi hisoblanadi. Oilada ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat murakkab masala hisoblanadi. Chunki bizning davrimizda axborot kommunikatsiyalar orqali har bir inson o'zгалar bilan qulay muloqatga kirsha olishi mumkin. Ya'ni online tarzda bog'lanib, fikr-almashishi, muloqat qilishi, ta'lim olish imkoniyatiga ega. Buning o'z navbatida ijobiy va salbiy xususiyatlari mavjud. Internetdan oqilona foydalanish bu juda samarali va yaxshi xususiyat, ammo, undan noto'g'ri foydalanish turli hil muammo va negative natijalarga olib kelishi mumkin. Ertangi kunimiz bo'lgan yoshlarni komil inson ruhiyatida tarbiyalash jamiyatimizning asosiy maqsadlaridan biridir. Zaro, kelajak avlod komillikga erishsa davlat taraqqiy etadi. Xalqimizda farzand tarbiyasida quyidagi naql mavjud: *“Yoshlarimiz tarbiyasi qanchalik mukammal bo'lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi.”* Chunki farzand tarbiyasi beshikdan boshlab, barkamol komil inson bo'lib shakllanishida sog'lom oila muhitining o'rni benihoya katta va salohiyati cheksizdir. Har bir farzand inson bo'lib, shaxsga aylanishining dastlabki manbai ota-onaga, oilaga, bevosita bog'liqdir. Chunki insondagi xulq-atvor, axloqodobning dastlabki normalari oilada shakllanib, maktab, mahallada, jamoatchilik o'rtasida ta'lim-tarbiya tizimi faoliyati jarayonida takomillashadi, insoniy fazilatlarini shakllanib takomillashib komil

insoniylik darajasigacha ko'tarilib boradi, agar aksi namoyon bo'lsa buzg'unchi, tajaovuzkor shaxsga aylanib qoladi.

Oilada ota-ona va farzand o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy psixologik omillari batafsil o'rganish natijasida quyidagi fikrlarni bayon qilishimi mumkimki oila va ta'limning o'zaro integratsiyasi chambarchas ravishda bir-birini to'ldirib borishi lozim. Yuqoridagi Farmonlar va qarorlar ham o'smirlarda hushyorlik hamda ogohlik fazilatlarini rivojlantirish, ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda oila va ta'lim muassasalarining hamkorlikdagi faoliyatini taqozo etadi.

Oila va ta'lim masalasida ilm-ma'rifatga, ijtimoiy dunyoqarashni boyitishga qaratilgan, milliy tafakkur bilan sug'orilgan asarlari bilan ma'naviy-falsafiy g'oyalarni ilgari surgan *Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Cho'lpon* kabi jadid ma'rifatparvarlik harakati namoyandalarining qarashlari ham alohida ahamiyatga egaligini ta'kidlash zarur. Xususan, bunga ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniyning "*Ilm, axloq va harakat - yoshlar uchun ziynatdir*" - degan fikri hamda Abdurauf Fitratning oiladagi ma'naviy-axloqiy muhitni sog'lomlashtirishga doir mulohazalari misol bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, ta'limning rivojlanishi bevosita mamlakatning barqarorligi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy, axloqiy, maishiy, texnologik va axborot kabi sohalarning o'zaro bog'liqligi va mavjudligi asosida shakllanadi.

Shuningdek, ijtimoiy pedagogika, psixologiya va tilshunoslikning o'rganish sohasi bo'lgan neyrolingvistik dasturlash texnologiyalaridan foydalanish orqali ham yoshlarni ota-onalari bilan bo'ladigan nizolarni psixologik jihatdan o'rganish va ogohlik fazilatlarini rivojlantirish samaradorligi o'rganilgan.

Ta'lim inson ijtimoiylashuvining oiladan keyingi asosiy agenti hisoblanadi. O'smirlarning hushyorlik va ogohlik fazilatlarini qaror toptirishda ta'lim dargohlarining o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim tizimidagi turli ijtimoiy, iqtisodiy, tashkiliy. Masalalarga aloqador muammolar ta'lim sifati, undagi kadrlar sifati hamda samarali ishlash darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ta'lim jarayonida o'zlashtirishning muvaffaqiyati quyidagilarga bog'liq:

- *Ta'lim mazmuniga.*
- *O'quv rejalari, dasturlari, dasrlıklar va o'quv qo'llanmalarining mavjudligiga.*
- *Ta'lim metodikalarining takomillashganligiga.*
- *O'qituvchi mahoratiga.*
- *O'quvchining individual psixologik xususiyatlariga.*

Mazkur masalani o'rganish yuzasidan olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, respondentlarning asosiy qismi ta'lim sifatidan yetarli darajada qoniqmasligi sohadagi muammolardan darak bermoqda. Mazkur muammolar, o'z navbatida, o'smirlarning bilimi, dunyoqarashi, jumladan, ogohlik va hushyorlik fazilatlarining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ma'lum bo'ldi.

Ota-onalar va ustozlar orasidagi ijobiy hamkorlik farzand tarbiyasida muhim o'rin egallaydi. O'qituvchilar ota-onalar bilan o'smirlarning tarbiyasi va xulq-atvori, muammolaridan ko'ra ko'proq tashkiliy masalalarda suhbatlashishi namoyon bo'ldi. Statistik natijalar shuni ko'rsatadiki ota-onalar majlislarda darslardan ko'ra asosan, qo'shimcha pul yig'implari (87%), bolalarning o'zlashtirish darajasi (60%), qo'shimcha to'garaklar faoliyati (45%) muhokama qilinadi. Keyingi o'rinlarda o'smirlar tarbiyasidagi muammolar (25%), o'quvchilar o'rtasidagi ziddiyatlar (11%), o'tish davri muammolari (11%) va o'quvchilar salomatligi (5%) masalariga urg'u beriladi

XULOSA.

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin: Ta'lim jarayonida o'zlashtirishning muvaffaqiyati ta'lim mazmuniga; o'quv rejalari, dasturlari, dasrlıklar, o'quv qo'llanmalari va zamonaviy multimedia texnologiyalarining mavjudligiga; ta'lim metodikalarining takomillashganligiga; o'qituvchi mahorati va saviyasiga; o'quvchining individual psixologik xususiyatlariga bevosita bog'liq bo'ladi. Bugungi kunda maktablarda ta'lim sifatidan ta'lim oluvchilarning aksariyati yetarli darajada qoniqmasligi, sohada bir qator muammolar borligidan darak bermoqda. Mazkur muammolar, o'z navbatida, o'smirlarning bilimi, dunyoqarashi, jumladan, ogohlik va hushyorlik fazilatlarining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ma'lum

bo'ldi. Ota-onalar va ustozlar orasidagi ijobiy hamkorlik farzand tarbiyasida muhim o'rin egallagan holda bugungi kunda o'qituvchilar ota-onalar bilan o'smirlarning tarbiyasi va xulq-atvori, muammolaridan ko'ra ko'proq tashkiliy masalalarda suhbatlashishi mazkur jarayonning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Oilada otaona va farzand o'rtasidagi nizolarning ijtimoiy psixologik omillarini tadqiq etish esa jamiyat uchun naqadar muhim ekanligini guvoji bo'ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hasanova K., Po'latova M., Qurbonova D. Talaba yoshlarni oilaviy munosabatga tayyorlashning pedagogik asoslari. – Toshkent: “O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2019. – 168 b.
2. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Sano-standart” nashriyoti, 2017. – 416 b.
3. Шарафутдинова Х.Г. Ўсмир психологияси: Диагностика. Психокоррекция. – Термиз, 2017. – 82 б.
4. Karakulova, U., Rashidova, G., & Raxmatullayeva, M. (2023). Deviant xulqatvor rivojlanishida oilaviy munosabatlarning ta'siri. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(1).
5. Mavlonov Boxodir Biloljonovich, “O'smir yoshdagi bolalarning fazilatlarini rivojlantirishda atrof-muhit va pedagogik guruh faoliyatining ta'siri” <https://ijtimoiy.uz/2247/>
6. Ziyonet